

Zbiorowe noclegowiska żurawi *Grus grus* w okresie jesiennym w Wielkopolsce w latach 2009–2013

Przemysław Wylegała, Arkadiusz Kiszka, Andrzej Batycki,
Daniel Cierplikowski, Michał Kaleta, Bartosz Krąkowski, Marek Maluśkiewicz,
Adriana Bogdanowska, Antoni Kasprzak, Andrzej Konopka, Dariusz Kujawa,
Wojciech Plata, Sławomir Mielczarek, Paweł Sieracki

Abstrakt. W latach 2009–2013 w Wielkopolsce zlokalizowano 34 zbiorowe noclegowiska żurawi *Grus grus* liczące powyżej 100 os. (max. 5 580 os.). W szczycie liczebności w latach 2009–2013 odnotowano w ich obrębie 10 963–14 687 os. W Wielkopolsce występuje około 8–10% populacji zatrzymującej się jesienią w Polsce. Żurawie najczęściej nocowały na łąkach, stawach rybnych i jeziorach. W obszarach Natura 2000 zlokalizowanych było 10 zbiorowych noclegowisk gatunku. Gromadziło się na nich 33–62% żurawi występujących w Wielkopolsce. Główne zagrożenia dla funkcjonowania noclegowisk to polowania, zmiany stosunków wodnych i celowe płoszenie ptaków przez rolników

Communal roost sites of Common Cranes *Grus grus* during autumn in Wielkopolska in 2009-2013. Abstract. Between 2009 and 2013, 34 communal roost sites of Common Cranes *Grus grus* were found in Wielkopolska, with more than 100 individuals at each of them (up to 5,580 ind.). During the peak period in 2009-2013, a total of 10,963-14,687 individuals were recorded at those sites. 8-10% of the population of the Common Crane that migrates throughout Poland occurs in Wielkopolska. The birds roosted most frequently in meadows, on fish ponds and lakes. 10 of the roosting sites were located within Natura 2000 areas, where 33-62% of Common Cranes occurring in Wielkopolska gathered. Main threats to the roosts include hunting, changes in water conditions and deliberate disturbance by farmers.

Do niedawna brak było danych o liczebności i rozmieszczeniu żurawi *Grus grus* podczas jesiennej migracji w Wielkopolsce (Bednorz et al. 2000). Istniały tylko nieliczne dane o liczbie ptaków nocujących na jez. Gopło, Jez. Zgierzynieckim i w dolinie Noteci (Bereszyński & Ogrodowczyk 1995, Kupczyk 1997, Bednorz et al. 2000, Wylegała & Bogdanowska 2010, Wylegała 2013). Żuraw jest gatunkiem o wysokim statusie ochronnym (ściśła ochrona gatunkowa, załącznik 1 Dyrektywy Ptasiej, kat. SPEC2*). Duże koncentracje noclegowiskowe tego gatunku są jednym z kryteriów powoływania obszarów Natura 2000. Jednocześnie żurawie, ze względu na silny wzrost liczebności oraz żerowanie na gruntach ornych (w tym na zasiewach) mogą czynić straty w uprawach i powodować konflikty z rolnikami. Także z powodu konfliktu pomiędzy potrzebami ochrony żurawia, a silnym rozwojem energetyki wiatrowej znacznie wzrosło zainteresowanie tym gatunkiem. Celem niniejszej pracy jest zebranie danych o liczebności i rozmieszczeniu żurawi gromadzących się na zbiorowych noclegowiskach w Wielkopolsce, wskazanie kluczowych ich ostoi oraz określenie znaczenia regionu dla migrującej populacji tego gatunku w skali Polski.

* SPEC2 – kryterium BirdLife International dotyczące gatunków o niekorzystnym statusie ochronnym w Europie, których globalna populacja występuje głównie w Europie

Metodyka

Żurawie liczone były podczas jesiennej migracji na zbiorowych noclegowiskach, zgodnie z wytycznymi dotyczącymi inwentaryzacji tego gatunku (Sikora 2009, Sikora et al. 2011). Liczenia prowadzone w Wielkopolsce były częścią szerszego programu monitoringu zbiorowych noclegowisk żurawi w Polsce (Sikora et al., w przyg.). Od roku 2012 monitoring ten jest wykonywany w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska realizowanego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (<http://www.monitoringptakow.gios.gov.pl/migrujace-zurawie>).

W roku 2009 wykonano 2 kontrole (1. i 2. dekada października), a w latach 2010 i 2011 przeprowadzono po 3 kontrole każdego noclegowiska – w 3. dekadzie września oraz w 1. i 2. dekadzie października. W latach 2012 i 2013 przeprowadzono po 3 kontrole ale nieco inaczej rozmieszczone w czasie – w 1. i 2. dekadzie września oraz w 1. dekadzie października. Terminy kontroli w Wielkopolsce dostosowane były do liczenia ogólnopolskiego.

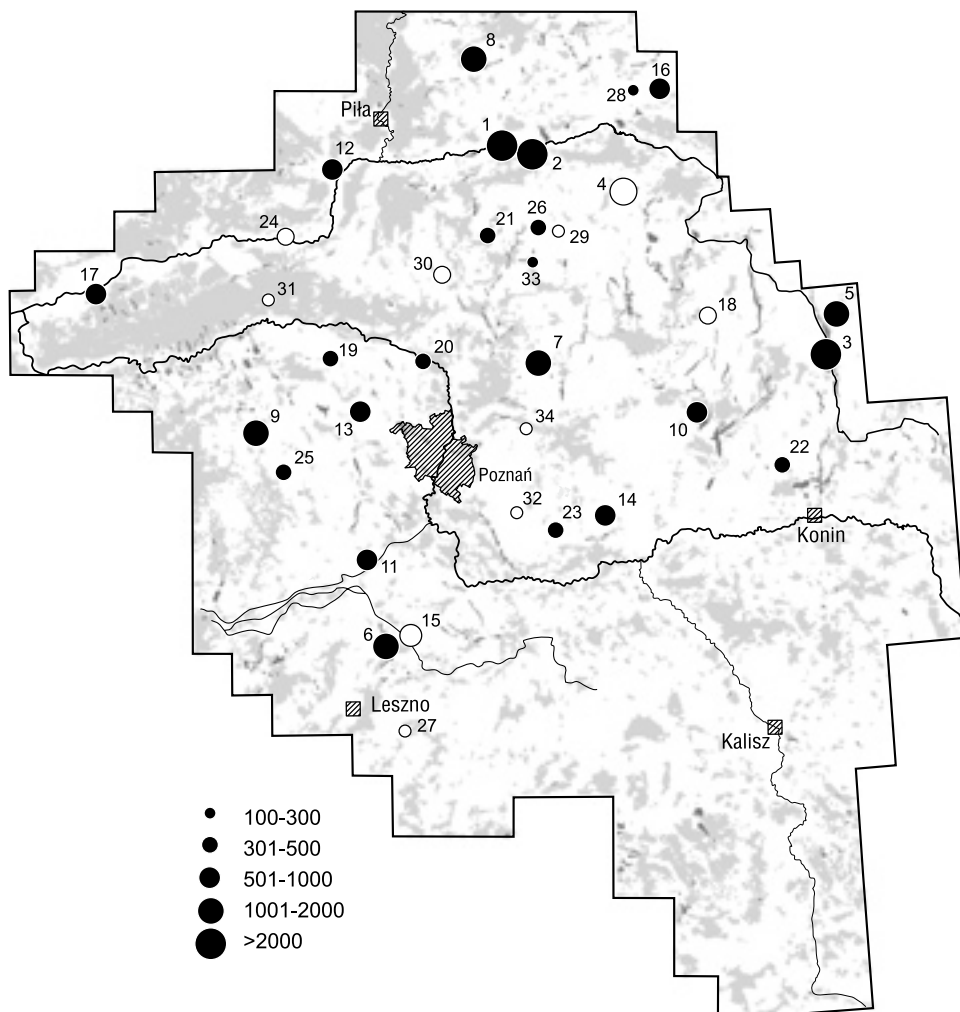
Liczenia w ramach danej kontroli wykonywane były w ciągu 3 dni (piątek–niedziela), przy czym zdecydowana większość liczeń wykonywana była w ciągu 2 dni. Ptaki liczone były na wieczornym zlocie lub podczas porannego wylotu z noclegowiska. W przypadku dużych noclegowisk znajdujących się blisko siebie (dolina Noteci koło Krostkowa – stawy Smogulec oraz jez. Gopło – Karczyn) kontrole wykonywane były w tym samym dniu i o tej samej godzinie ze względu na możliwość przemieszczania się żurawi pomiędzy noclegowiskami. Podczas kontroli notowano m.in. typ siedliska w jakim nocują ptaki, godziny przylotu ptaków i stwierdzone zagrożenia dla funkcjonowania noclegowiska.

Omówienie wyników

Rozmieszczenie i liczebność

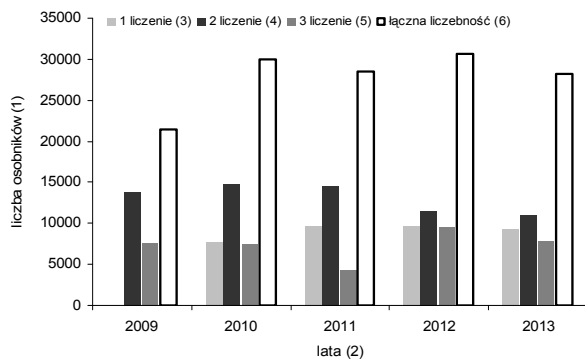
W Wielkopolsce w latach 2009–2013 odnotowano w sumie 34 zbiorowe noclegowiska żurawi (tab. 1). Noclegowiska zlokalizowane były głównie w pasie pojezierzy, w północnej i środkowej Wielkopolsce (ryc. 1). Brak noclegowisk w południowej części regionu był prawdopodobnie efektem niewielkiej liczby dogodnych siedlisk oraz skupiania się dużej liczby ptaków na kilku dużych noclegowiskach znajdujących się na Stawach Milickich w niewielkiej odległości od granic Wielkopolski. Pojedyncze noclegowisko gromadziło od 100 do 5 580 os. (tab. 1). Część z nich wykorzystywana była okazjonalnie, głównie w latach mokrych (ryc. 1). Noclegowisk zajmowanych regularnie było 27. W szczycie liczebności w latach 2009–2013 odnotowano łącznie odpowiednio 13 799, 14 687, 14 521, 11 773 i 10 963 os. Szczyt liczebności następował zawsze podczas drugiej kontroli - w 3. dekadzie września lub 1. dekadzie października (ryc. 2). Z obserwacji prowadzonych poza zasadniczym okresem liczeń wynika, że zbiorowe noclegowiska zaczynają się tworzyć zazwyczaj na początku lipca, a ostatnie ptaki opuszczają je w październiku (najczęściej do połowy miesiąca). Ostatnie ptaki widywane były jeszcze na noclegowiskach na początku listopada, a wyjątkowo także w grudniu (A. Bogdanowska, dane niepubl.).

W Wielkopolsce stwierdzono 8 noclegowisk gromadzących powyżej 1 000 ptaków, w tym 7 wykorzystywanych było regularnie (poza doliną Białej Strugi koło Pińska) (tab. 1, ryc. 1). Jednym z najważniejszych obszarów dla żurawi w okresie jesiennej wędrówki był pradolinowy odcinek doliny Noteci, gdzie na 5 noclegowiskach zatrzymywało się w szczycie migracji łącznie do 6 330 os., co stanowi około połowy liczby żurawi występujących w tym czasie w całym regionie oraz około 4% populacji wędrówkowej tego gatunku zatrzymującej się w Polsce (Sikora et al. 2011). Regularnie zajmowanym noclegowiskiem gromadzącym powyżej 2 000 os. było także jez. Gopło. Wielkopolska odgrywa ważną w skali kraju rolę dla żurawi w okresie jesiennej migracji. Występuje tu do około 8–10% populacji zatrzymującej się jesienią w Polsce (Sikora et al., w przyg.).

Ryc. 1. Rozmieszczenie i liczebność żurawi *Grus grus* na zbiorowych noclegowiskach w Wielkopolsce w latach 2009–2013. Puste koła – noclegowiska wykorzystywane okazjonalnie. Numeracja zgodna z tabelą 1.

Fig. 1. Distribution and abundance of Common Cranes at communal roost sites in Wielkopolska in 2009-2013. Empty circles – occasionally used sites. Numbering of locations complies with table 1.

Ryc. 2. Liczebność żurawi *Grus grus* na zbiorowych noclegowiskach jesiennych w Wielkopolsce podczas poszczególnych kontroli w latach 2009–2013

Fig. 2. Numbers of Common Cranes *Grus grus* at communal roost sites in Wielkopolska during subsequent counts in autumn of 2009-2013. (1) – number of individuals, (2) – years, (3,4,5) – subsequent counts, (6) – total

Tabela 1. Maksymalna liczebność żurawi *Grus grus* na noclegowiskach jesiennych w Wielkopolsce w latach 2009–2013

Table 1. Maximum numbers of Common Cranes *Grus grus* at communal roost sites in Wielkopolska in 2009-2013. 1) – name of communal roost site, 2) – maximum number of individuals, 3) Special Protection Area of Natura 2000 network

Lp.	Nazwa noclegowiska (1)	Maksymalna liczebność (2)	Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 (3)
1	Dolina Noteci, Krostkowo	5580	Dolina Środkowej Noteci PLB3000001
2	Dolina Noteci, Stawy Smogulec	2900	Dolina Środkowej Noteci PLB3000001
3	Jezioro Gopło	2790	Ostoja Nadgoplańska PLB040004
4	Dolina Białej Strugi, Pińsko	2000	
5	Kanał Bachorze, Karczyn	1890	
6	Zbiornik Wonieść	1400	Zbiornik Wonieść PLB3000005
7	Stawy Kiszrowskie	1380	Dolina Małej Welny PLB3000006
8	Bagno Kocuć	1360	
9	Jezioro Zgierzynieckie	1000	Jezioro Zgierzynieckie PLB3000009
10	Jezioro Czarne, Skorzęcin	900	
11	Kanał Mosiński, Sepienko	870	
12	Dolina Noteci, Wrząca	740	Nadnoteckie Łęgi PLB3000003
13	Sierpówko	740	
14	Bagno Biechowo	700	
15	Dolina Obry, Jurkowo	690	
16	Michalin	610	
17	Dolina Noteci, Gościm	500	Dolina Dolnej Noteci PLB0800002
18	Jezioro Ostrowskie	500	
19	Dolina Ostrorogi, Dobrojewo	460	
20	Gołębowo	460	
21	Jezioro Kaliszanskie	450	
22	Janów	440	
23	Babin	440	
24	Dolina Noteci, Mikołajewo	350	Nadnoteckie Łęgi PLB3000003
25	Wąsowo	350	
26	Stawy Łukowo	350	
27	Dolina Rowu Polskiego, Janiszewo	300	
28	Sitno	300	
29	Jezioro Czeszewskie	280	
30	Sokołowo Budzyńskie	210	
31	Jezioro Rzezińskie	140	Puszcza Notecka PLB3000015
32	Dolina Średzkiej Strugi, Kromolice	120	
33	Jezioro Bracholińskie	110	
34	Dolina Cybiny, Górka	100	

Siedliska

Wyodrębniono 8 typów siedlisk, na których obserwowano nocujące żurawie: 1) łąka, 2) staw rybny, 3) jezioro, 4) śródpolne oczko wodne, 5) zbiornik zaporowy, 6) starorzecze, 7) pole uprawne, 8) odkrywka pokopalniana. Zdecydowana większość ptaków wykorzystywała jako noclegowiska łąki (zarówno silnie podtopione jak i bez stagnującej na powierzchni wody), stawy rybne i jeziora. W siedliskach tych łącznie nocowało 72–88% ptaków (tab. 2). Podczas wszystkich lat najwięcej nocujących ptaków stwierdzano na łąkach (34–73%). Silny wzrost liczby ptaków nocujących w tym typie siedliska i jednoczesny spadek liczebności żurawi na stawach rybnych w roku 2010, wynikał z wyjątkowo wysokiego poziomu wody w tym okresie. Spowodowało to powstanie wielu dogodnych noclegowisk na zalanych łąkach i jednocześnie uniemożliwiało nocowanie ptaków na wielu kompleksach stawów rybnych, na których opóźniono terminy spuszczenia wody. Nowym zjawiskiem jest coraz częstsze nocowanie żurawi na polach. Ptaki najczęściej nocowały w pobliżu żerowisk, głównie na ścierniskach po kukurydzy.

Tabela 2. Siedliska wykorzystywane przez żurawie *Grus grus* jako noclegowiska jesienne w Wielkopolsce w latach 2009–2013

Table 2. Habitats used by Common Cranes *Grus grus* as communal roost sites in Wielkopolska in 2009–2013. 1) – habitat, 2) – percentage of roosting birds, 3) – meadow, 4) – fish pond, 5) – lake, 6) – reservoir, 7) – former opencast mine 8) – arable field, 9) – mid-field pond, 10) – oxbow lake, 11) – total

Siedlisko (1)	Procentowy udział ptaków nocujących (%) (2)				
	2009	2010	2011	2012	2013
Łąka (3)	42	73	34	35	35
Staw rybny (4)	24	3	20	14	17
Jezioro (5)	21	12	20	30	20
Zbiornik zaporowy (6)	4	1	0	10	10
Odkrywka pokopalniana (7)	2	2	2	2	3
Pole uprawne (8)	4	8	14	5	4
Śródpolne oczko wodne (9)	2	1	8	2	8
Starorzecze (10)	1	0	1	2	2
Razem (11)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Wykorzystywanie obszarów chronionych

Pośród 34 noclegowisk, 10 znajduje się w obszarach Natura 2000. W latach 2009–2013 w ich obrębie nocowało podczas poszczególnych kontroli od 33 do 62% żurawi. Żuraw jest gatunkiem kwalifikującym dla trzech wielkopolskich obszarów specjalnej ochrony ptaków: Doliny Środkowej Noteci i Kanału Bydgoskiego, Ostoi Nadgoplańskiej oraz Jeziora Zgierzynieckiego. Na pozostałych obszarach Natura 2000 nielegowe populacje żurawi powinny zostać uznane za przedmiot ochrony. Dodatkowo w dolinie Kanału Bachorze liczebność żurawi przekracza próg (ponad 1500 os.), pozwalający zakwalifikować ten obszar do sieci Natura 2000. Obszar ten nie jest objęty tą formą ochrony oraz nie znajduje się na liście ostoi ptaków o znaczeniu międzynarodowym (Wilk et al. 2010). Postuluje się jednak przyłączenie go do istniejącego obszaru Ostoja Nadgoplańska (Wylegała & Batycki 2012). W Wielkopolsce znajdują się ważne zlotowiska, które nie są objęte żadną formą ochrony, a wymagają pilnego zabezpieczenia, choćby w formie użytków ekologicznych lub zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Należą do nich przede wszystkim następujące noclegowiska: Bagno Kocuć, Janowo, dolina Kanału Mosińskiego koło Sepienka, Bagno Biechowo, Babin, Jez. Kaliszańskie i Wąsowo.

Fot. 1. Żurawie *Grus grus* na zbiorowym noclegowisku (© Tomasz Skorupka) – *Common Cranes Grus grus at a communal roost site*

Zagrożenia

Spośród 34 zbiorowych noclegowisk żurawi, aż w 29 obserwatorzy wykazali w latach 2009–2013 istotne zagrożenia. Kluczowym zagrożeniem wykazanim na 17 noclegowiskach było płoszenie ptaków na skutek odbywających się w pobliżu polowań na kaczki *Anas* spp. i gęsi *Anser* spp. oraz jelenie *Cervus elaphus*. Polowania stanowią poważne zagrożenie dla funkcjonowania noclegowisk żurawi także w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. Zagrożenie takie wykazano np. na najważniejszych w regionie zlotowiskach w Dolinie Środkowej Noteci i nad jez. Gopło. W skrajnych przypadkach np. w OSO Natura 2000 Dolina Małej Wełny pod Kiszkowem polowania spowodowały spadek liczebności żurawi z blisko 1400 os. do 300–700 os. występujących bardzo nieregularnie. W 10 przypadkach wykazano, że istnieniu zlotowiska zagrażają zmiany stosunków wodnych, a w 6 przypadkach ptaki były świadomie lub niecelowo płoszone przez ludzi (głównie rolników). W dwóch przypadkach stwierdzono płoszenie ptaków przez motolotniarzy, a w jednym przypadku przez wojsko (zlotowisko w rejonie wojskowego lotniska Powidz). Nowym zagrożeniem dla żurawi może być szybki rozwój energetyki wiatrowej. W przypadku nieprawidłowo zlokalizowanych inwestycji (przy noclegowisku, na obszarze głównych żerowisk, na trasach lokalnych przelotów między żerowiskiem a noclegowiskiem) ich skutkiem może być zwiększona śmiertelność ptaków oraz utrata żerowisk.

Niniejsza praca powstała dzięki bezinteresownemu zaangażowaniu wielu osób, które brały udział w liczeniach. Chcielibyśmy Im wszystkim serdecznie podziękować. Oprócz zespołu autorskiego są to następujące osoby: W. Bagiński, M. Białek, K. Cierplikowska, H. Czarnecki, A. Dylak, S. Grochowska, A. Herkowiak, R. Jaros, Sz. Kaczmarek, P. Kaczorowski, S. Kaczorowski, A. Kasprzak, Z. Kasprzak, T. Kniola, A. Lorecki, M. Maciejewski, K. Mączkowski, P. Śliwa, Ł. Pakuła, T. Piasek, M. Piskulla, A. Piskulla, A. Piróg, M. Radziszewski, Z. Rosin, M. Tobółka, P. Tomaszewski i J. Winiacki. Od roku 2012 liczenia żurawi wykonywane były podczas realizacji programu Monitoring Noclegowisk Żurawi w ramach

Państwowego Monitoringu Środowiska koordynowanego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, finansowanego przez Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M., Winiecki A., Kuźniak S. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Bereszyński A., Ogrodowczyk T. 1995. Rezerwat im. Bolesława Papięgo na Jeziorze Zgierzynieckim. Wyd. AR, Poznań.
- Sikora A. 2009. Metodyka liczenia żurawi *Grus grus* na zlotowiskach – propozycja monitoringu w Polsce. Not. Orn. 50: 29–41.
- Sikora A., Chylarecki P., Meissner W., Neubauer G. (red.). 2011. Monitoring ptaków wodno-błotnych w okresie wędrówek. Poradnik metodyczny. GDOŚ, Warszawa.
- Kupczyk M. 1997. Awifauna Nadgopla – liczebność i rozmieszczenie. Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM 7: 55–116.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Wylegała P., Bogdanowska A. 2010. Jezioro Zgierzynieckie. W: Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Wylegała P., Batycki A. 2012. Ostoja Nadgoplańska PLB040004. W: Ławicki Ł., Guentzel S. (red.). Ostoje ptaków w Polsce. Inwentaryzacja gatunków niełęgowych w sezonie 2011/2012. ECO-EXPERT, Szczecin.
- Wylegała P. 2013. Awifauna łęgowa pradolinowego odcinka doliny Noteci – stan aktualny oraz zmiany liczebności. Ptaki Wielkopol. 2: 2–17.

Adres do korespondencji:

Przemysław Wylegała

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA

ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań

przemo@salamandra.org.pl